

BEŞİK KERTME NİŞANLI GELENEĞİ VE ÇAYIRBAĞI KÖYÜ UYGULAMASI

Doç. Dr. Mahmut TEZCAN

Günümüzde beşik kertmesi geleneği mi? Evet. Kırsal kesimde hâlâ görülen evlenme geleneklerinden birisidir beşik kertmesi. Bu gelenek, geniş alan araştırmalarına konu olmamıştır. Oysaki enine boyuna incelenmesi gereken ilginç bir konudur. Biz bu incelememizde konuya ilişkin çok sınırlı literatürün gözden geçirilmesi ile örnek olay olarak bir köyde yaptığımız alan araştırmasının bulgularını vermekle yetineceğiz.

Birinci bölümde konunun genel özelliklerini, yani, tanım ve eski Türklerdeki uygulamayı ele aldıktan sonra günümüz Türkiyesinde uygulandığı yerleri, uygulanma biçimlerini, nişanın bozulmasından doğan sorunları, hukuksal uygulamalardaki yerini gözden geçireceğiz.

İkinci bölümde ise konuya ilişkin köy araştırmamızın bulgularını ele alacağız. Beşik kertme nişanlı geleneği Türklerde çok eskilerden beri uygulanmıştır. Bu gelenek Türklerden başka Hindistan ve Avustralya gibi ülkelerde de görülmektedir (Örnek, 1971, s. 46).

Karadeniz Bölgesi, bugün geleneğin en yaygın görüldüğü yöredir.

BİRİNCİ BÖLÜM: BEŞİK KERTMESİ NİŞANIN ÖZELLİKLERİ

Tanım :

Birbirlerine yakın ya da çok samimi, iyi anlaşılan, birbirlerini seven iki aile bu sevginin ve dostluğun ilerde de sürmesi için karşıt cinsten çocukları olduğunda onları daha beşikte iken nişanlarlar. Böylece iki ailenin dostluğu ilerde akraba olmak suretiyle daha da pekiştirilmiş olur. İki komşunun kız ve

erkek çocuğu aynı günde doğmuşsa, yine birbirleriyle sözlenirler (Örnek, 1979, s. 203).

Söz Verme :

İki aile, çocuklarını ilerde evlendirmeye söz verirler. O halde geleneğin temelini, söz verme oluşturur. Beşik, söz vermenin tanığı olur. Bunun için beşiğe üç kertik yapılıır. Eğer beşiği kertmezlerse sadece söz verirler. Bu söz verme sırasında şöyle derler:

«Allah tanık olsun ki büyüdüğü zaman oğluma (kızıma) kızını (Oğlunu) alacağım» Bu söz verme adeta yemin niteliğinde idi. Bundan sonra her iki taraf da yere tükürürlerdi (Petekçi, 1952).

Eski Türklerde söz vermek, insan ilişkilerinde çok önemli bir yer tutmaktadı idi. Kişinin sözünde durması onun adeta namusunu, şerefini temsil etmekteydi. Ayrıca söz vermek kutsal, dinsel nitelikte idi. Bu nedenle ihlâli söz konusu olmayan bir karakter özelliğiydi. Böylece çok önceden verilmiş bir söz ilerde mutlaka gerçekleşmekteydi (Tezcan, 1974, s. 19-21) «Erkeğin sözü, demirin kertigi» çok kullanılan bir deyimdi. İşte beşik kertmesi evliliklerin gerçekleşmesi de bu nedene dayanır. Bu söz bazan erkek tarafından çok nadir olarak bozulurdu (Petekçi, 1952).

Beşik kertme nişan, nikâh gücünde olmasına, nikâh yerine sayılmasına karşılık, yine de çocuklar evlenme çağına geldiklerinde kıza dünür gidilip istenirdi. Dede Korkut öykülerinde de aynı gelenek vardı (Gökyay, 1973).

Beşik kertme nikâhı bozmak isteyenler, onu ancak iki tanık dinleterek bozabilirlerdi (Gökyay, 1973).

«Kert» ya da «Kirt» kökü, «And», «İnanış» ve «Sadakat» kavramlarını bildiren «kertü», «Kirtü» kelimesiyle birdir (Gökyay, 1973).

O halde geleneğin söz verme ve sadakat anlamlarına gelmesi, isminden de anlaşılmaktadır. Cayma, onurla oynanma ve saygınlığı sarsma olarak yorumlanır (Örnek, 1977, s. 187).

«Verdim» diyenler baba ya da dede ise anlaşmaya çok sadık kalırdı. Kızların ise eskiden «Varmayacağım» demesi düşünülemezdi. (Ertem, 1948).

Abdülkadir İnan bir yazısında şöyle diyor: «Eski Türklerin evlenme göreneklerine göre kızın baba boyundan ayrıldığına simgesi olarak bir ağacı ya da bir ipliği kıymışlardır. **Beşik Kertme Yavuklu** deyimi de ihtimal ki bu göreneğin kalıntısıdır.» (İnan, 1968, s. 329).

Tarihçe :

Tarihçilerimiz bu geleneğin **Oğuzlar**'da yer aldığını belirtmektedirler (Sümer, 1972, s. 403). Oğuzlar, küçük çocuklarını nişanlarken sadakat işareti olarak çocukların beşiklerinin bir yerini kertmekte idiler. (İnan, 144).

Oğuzların «Beşik Kertme Yavuklu» deyimlerindeki «Kertme» kelimesi de «anda dünür» olma geleneğinin yürürlükte olduğu devrin anısıdır. Eski zamanda **Yakutlar**, dostluklarını bir ağacı kertmekle doğrularlardı. İki dost birbirine sadık kalmak üzere bir ağacı kerterlerdi. (İnan, 144). Ağacı ya da yeri kertenin and ve sadakat ögesi olduğunu tarihsel kayıtlar doğruluyor. (İnan, 1968, s. 329) Orta Asya kesimlerinden Wuhuan'lar hakkında Çin kaynağı şu bilgiyi veriyor: «Bunların geleneğinde sadakati göstermek için kertilmiş çubuk kullanılır. Yazıları olmadığı halde kimse ahdine aykırı hareket etmeğe cesaret edemez» (İnan, 1968, s. 329).

Osmanlı tarihinde de küçük yaşta evlendirilmiş sultanlar olduğu belirtilmektedir. (Altan, 1979).

And biçimine Dede Korkut'ta da rastlanır. (İnan, 1968, s. 144). Oğuz yiğidinin öfkesi kabardı, kılıcını çıkardı, yeri çaldı kertti, dedi ki «yer gibi kertliyim, toprak gibi savrulayım, kılıcıma doğrunayım, okuma sancılayım...»

Kazaklarda «Halka salma» diye bir gelenekten söz edilmektedir. Buna göre, küçük yaşta erkek ve kız çocuklar birbirlerine nişanlanırken birbirlerinin kulaklarını ısırırlar. Bu «Kulak ısırma» bir tür sahip çıkma anlamına gelmektedir. (Gökay, 1973).

GELENEĞİN DİĞER İSİMLERİ ŞUNLARDIR : (Örnek, 1979.
s. 198)

- Bağırdaktan sözlü
- Beş kertme
- Beşik kerti
- Beşik kertığı
- Beşik kertisi
- Beşik kertleme
- Beşik nişanı
- Beşikten nişanlama
- Beşik kesme
- Beşik kesmesi
- Beşik sözü
- Beşik kırdı
- Beşik yavuklusu
- Kertme
- Kertük
- Nıkır
- Sözlü
- Vaadetme

Beşik kertme nişanlılıkta taraflar genellikle komşu olmakla birlikte, akraba da olabilmektedirler (Petekçi, 1972). Hatta akraba çocukları beşik kertmede bir tercih nedeni olmaktadır. Çocuklar doğunca akrabalar kendi aralarında anlaşmakta, komşulardan gelen düdürcülere ise bizim çocuk akrabamıza beşik kertmeli diye geri çevrilmektedir. Sembolik miktarda bir başlık parası da alınmaktadır. Hatta başlığın alındığı çevrelerde başlık alınmasa da alındı diye etrafa bildirilmektedir. (Afyon Çıkrık Köyünde).

Ülkemizde görüldüğü yerler :

Beşik kertmesi, ülkemizin birçok yerlerinde yaygın bir gelenektir. Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğüne göre geleneğin uygulandığı yerler şunlardır: (s. 643).

Burdur (Tefenni - Buna Köyü)

Kütahya (Emet - Yenice Köyü)

Amasya ve çevresi, Zana Köyü, Merzifon ve Köyleri)

- Tokat (Zile)
 Ordu, (Ünye - Karakuş Köyü)
 Gümüşhane (Şiran - Uluşiran Köyü, Süle Köyü)
 Rize (Çayeli)
 Erzurum
 Kars (Arpaçay - Kızılçakçak)
 Erzincan (Refahiye çevresi)
 Van (Erciş)
 Urfa
 K. Maraş (Afşin)
 G. Antep (Kilis)
 Sivas (Gürün, Kangal, Divriği - Savrun Köyü)
 Ankara (Ş. Koçhisar, Karnıdere Köyü)
 Antalya (Elmalı - Akseki - Güzelsu Köyü)
 Kırşehir - Mucur
 Kayseri (Bünyan - Türkmen aşiretleri)
 Trabzon ve Köyleri
 Niğde (Bor - Bahçeli)
 Uşak (Eşme)
 Çorum
 Denizli (Acıpayam)
 Giresun (Kesap - Düzköy)
 Eskişehir (Sivrihisar ve köyleri, Mihalıççık - Tokat köyü)
 Konya (Ermenek - Uğurlu Köyü)
 İçel (Mut köyleri, Anamur)
 Çankırı
 Muğla (Yerkesik Köyü)
 Kastamonu
 Isparta (Senirkent - Yassıviran)
 Artvin (Şavşat - Yavuz köyü, Yusufeli ve köyleri Ardanuç
 Bulanık köyü)

Beşik Kertme Nişanlanma Biçimleri :

Ülkemizin değişik bölgelerinde bu tür nişanlanma biçimleri de değişiklik göstermektedir.

Örneğin eskiden Çankırı'da kırkları karışan çocukları beşik kertme yoluyla nişanlarmış. Geniş bir tören yapılmamış. O zamana göre helva ya da başka bir tatlı ve daha çok

helva yapılırmış. Tanıdık dostlar, hısım akraba çağılır ve orada söz kesilirmiş (Gökyay, 1973).

Maraş'ta (Gökyay, 1973) bu yolla nişanlanacak bebeklerin beşikleri boyanıp donatılır. İleri gelen dost ve akraba, aralarında bir imam da olduğu halde, kız bebeğin evinde toplanıp kendi ölçülerinde bir eğlence düzenlerler. Birlikte yemek yedikten sonra, bir mevlit okunur ya da imam bir dua okur. Bu toplantıda kızın kulağına küçük bir küpe takılır. Beşikler yan yana getirilerek keskin bir bıçakla birer çentik açılır ve böylece taraflar nişanlanmış olur. Bazı aileler arasında bu nişanlanma sırasında armağanlar alınıp verildiği de olur.

Adana'da (Darıpmar) nişanın yapıldığı gün kapı bıçakla kesilir, bir yarık meydana gelir ve böylece iki çocuk nişanlanmış olur. Büyüyüp evlendikleri zaman kapıya açılan yarık kapatılır (Örnek, 1979, s. 204).

Konya'da da beşiğe bıçakla kertik açılır (Petekçi, 1972). Bu, söz kesme anlamına gelir. Sonra nişan yapılır.

Kütahya'da (Tavşanlı) çocuklar doğunca, anneler karşılıklı olarak birbirlerinin çocuğuna altın takarlar ve sözleşirler. (Örnek, 1979, s. 202).

Malatya (Akçadağ)da çocukların beşiklerine üç tane işaret konur ve kıza hediyeler götürülür, takılar takılır. (Örnek, 1979, s. 202).

Diyarbakır'da hoca gelir, yarım nikâh kıyar. Çocuğun kulağına okuyup üfler (Örnek, 1979, s. 202).

Ordu (Perşembe) da beşiklere kurdele ya da kolon bağlanır. Aile büyükleri söz keser, nişan yaparlar. Kurdele kesilir. Kur'an okunur. (Örnek, 1979, s. 203).

Bir yazar da uygulandığı yeri bildirmeden bu gelenekten söz ediyor. Ona göre karşı cinsten çocuk doğduktan sonra üçüncü gün komşusu, tam takım bir beşik donatarak o aileye gönderir ve buna «Beşik kırdı» derlerdi. Artık o çocuğu kimse alamazdı. Büyümeğe başlayınca, kandillerde taktak helvası, bir tepsi ekmek ve elbiselik, bayramlarda baklava ve kur-

banlık hediye olarak giderdi. Böylece çocuk 8-9 yaşına gelince evlendirilirdi. (Zeki, 1933).

Nişanın bozulması :

Beşik kertmesi nişanın bozulması durumunda değişik normlar uygulanır.

Çankırı'da, bırakıp başka biriyle evlenince ayıplanırlar (Gökyay, 1973).

Maraş'ta nişan sırasında kıza takılan küpenin ömür boyunca kızın kulağından çıkmaması gerekir. Çıkarılırsa ya da büyüünce taraflar evlenmezlerse büyük günâh sayılır (Gökyay, 1973).

Konya (Bozkır İlçesi) da kız ve erkekte görünür bir hastalık ve ölüm olmadıkça beşik kertme akdi sürer. Hastalık olursa o zaman akit bozulabilir (Petekçi, 1972).

Çocuklar büyüyüpte birbirlerini istemezlerse, aile arasındaki dostluk zamanla bozulursa, sözden cayılır. Sözden cayılması özellikle kız tarafından gelmişse hiç iyi karşılanmaz (Örnek, 1979, s. 204).

Okuyan erkek, kızın okumaması durumunda ilerde kızı beğenmezse yine nişan bozulur. (Örnek, 1979, s. 204) Yahut tersi durumda, kız okuyup oğlan okumazsa kız tarafı cayabilir.

Kız ya da oğlanın ilerde bir başkasına gönül bağlamaları da nişanın bozulmasına yol açmaktadır.

İki ailenin herhangi bir nedenle aralarının açılması da nişanın bozulmasına yol açar (Örnek, 1979, s. 205).

Nişanın bozulma durumunda ayıplanma çok yaygındır. Bununla birlikte duruma göre normal karşılamalar da olur.

Genellikle cayılma pek iyi karşılanmaz ama kötü bir biçimde de yorumlanmaz (Örnek, 1979, s. 205).

Nişanın bozulmasının hukuksal yönleri :

Beşik kertmesi az da olsa çeşitli durumlarda hukuksal olaylarda da söz konusu olmaktadır. Ceza durumlarında yargıcn

töreyi dikkate alarak takdir hakkını kullanmasına yol açan durumları ortaya çıkmaktadır. Aslında bu tür nişanlılık hukuken bir sorumluluk doğurmamaktadır.

Ülkemizin çeşitli yerlerinde geçen birkaç olay şöyledir (Erkan, 1974):

Kastamonu Taşköprü'deki bir köyde geçen olayda beşik kertme nişan yapılmış. Erkek çocuk henüz 16 yaşındayken kendisine yüz vermeyip küçük düşüren beşik kertme nişanlısını bazı akrabalarının da kışkırtması sonucu, ağır biçimde yaralar. Dava mahkemede görüşüldüğünde, kızın çocuğa karşı hukuken suç sayılabilecek hiçbir eylemde bulunmadığı anlaşılır. Kızın, çocuğun beşik kertme nişanlısı oluşu, kız açısından herhangi bir hukuksal sorumluluk doğurmamaktadır. Bu nedenle de çocuğa yüz vermemesi hiçbir surette çocuğun öldürme girişimini haklı göstermemektedir. Fakat dava sonucu, hâkim, Medeni Kanunun kendisine tanıdığı takdir hakkını kullanarak suçluya verilecek cezayı 1/5 oranında indirir. Cezanın indirilmesine sebep görünürde çocuğun henüz reşit olmamasıdır. Fakat asıl neden, bölgenin törelerini iyi bilen yargıcın bu geleneği dikkate almasıdır. Yargıca göre kızın çocuğa yüz vermeyip onu küçük düşürmesi, çocuğun hareketini töresel açıdan haklı kılmaktadır. Böylece hukuken hiçbir geçerliliği bulunmayan beşik kertme nişan töresini yargıç, takdir hakkını kullanarak dikkate almış ve cezayı indirmiştir.

Rize'nin İkizdere İlçesi, Rüzgârlı Köyü'nde geçen bir başka olay ise şöyledir:

«Süleyman oğulları ile Paşagiller arasında beşik kertme nişan yapılacak Paşagillerin kızı, Süleyman oğullarından Mehmet Ali'ye nişanlanır. Kız 13-14 yaşına geldiği sıralarda, eskiden beri Süleyman oğullarına düşman olan Hacı Osmanoğulları, bu aileyi tahrik etmek için kız hakkında birtakım yakışsız söylentiler çıkarırlar. Mesele bununla da kalmaz. Hacı Osmanoğullarından Cemil adında bir delikanlı kızı sürekli olarak rahatsız eder. Bu duruma zaten fena halde içerleyen Mehmet Ali, günün birinde Cemil'i kıza ağır sözler söylerken yakalar. Cemil bunun üzerine Mehmet Ali'ye de hakaret edip üzerine yürüyünce Mehmet Ali, Cemil'i vurur. Mahkemede

Cemil'i öldüren Mehmet Ali'nin cezası 19 yıl 6 aya indirilir. Yargıç, törenin sıkı bağlarla birbirine bağlanmış olduğu iki kişiden Mehmet Ali'nin kızı savunmak amacıyla ve ağır tahrik karşısında bu eylemi işlemiş olduğunu göz önüne almıştır».

Trabzon Akçaabatta geçen bir olay da şöyle:

İki aile arasında beşik kertme nişan yapılmış. Erkek tarafı, o bölgenin töresi olduğu üzere, kendilerine ait arazinin bir bölümüne, kız her yeni yaşına girişinde bir kavak dikmeye söz vermiştir. Evlenme gerçekleşince, üzerinde gelinin yaşı kadar kavak bulunan bu toprak parçası, başlık olarak kız tarafına verilecektir. Fakat kız, evlenme çağına gelince, başka zengin bir delikanlıya yüklü bir başlık karşılığında verilir. Beşik kertme nişanlısı elden giden delikanlı ve kız için o güne değin 17 adet kavak dikmiş olan babası, köyle alay konusu haline gelirler» Şimdi o kavakları ne yapacan ağam, fazla gölge de etmezler» biçiminde, sözler yayılır gider. Gururu fena halde incinen baba, oğlundan namusunu temizlemesini ister. Fakat oğlu bu işe yanaşmayınca babanın köydeki durumu daha da kötüleşir. Küçük düşürülmekten korktuğu için kahveye çıkamaz olur. Bu duruma daha fazla dayanamayan baba, çok içki içtiği bir gece kızı da, babasını da vurur. Yargıç, ölüm cezasını ömür boyu hapse indirir. Karşı tarafın töreyi çiğnemiş olması, yargıcın takdir hakkını kullanmasında rol oynamıştır.»

Kars - Arpaçay İlçesinde geçen bir olayda, beşik kertmesi nişanlı çok güzel bir kızın kaçırılması üzerine eski nişanlısı kaçırılan delikanlıyı takip eder. Çatıştıktan sonra ondan kızı geri alır. Fakat artık kız ile evlenmez. Çünkü o yörelerde başkasının kaçırıldığı bir kızı artık bir başkası almaz. Namus lekelenmiş sayılır. Oysaki bu olayda kızın bekaretine bir halel gelmemiştir. (Karşılıklı bir öğrenciden)

İKİNCİ BÖLÜM: ÇAYIRBAĞ KÖYÜ UYGULAMASI

Afyon'un merkez köylerinden Çayırbağ Köyü, beşik kertmesinin yaygın biçimde uygulandığı ilginç köylerden birisidir. Köyü saptadıktan sonra 1980 Temmuz ayında köye gittik. Orada muhtar, imam, öğretmen, yaşlı ve orta yaşlı köylüler, gençler ve çocuklarla görüşme yaptık. Ayrıca kişisel gözlemlerde

bulunduk. Herhangibir engel ya da olumsuz bir tutumla karşılaşmadık. Tersine köylüler ilgi gösterdiler.

Çayırbağ köyü (Eski adı Sipsin) Afyon'un merkez köylerindedir. İlçeye 16 km. uzaklıktadır. Afyon il yıllığı (1973) na göre köyün nüfusu 1421 dir. Hane sayısı ise 225 dir. (Afyon İl Yıllığı 1973). Muhtardan aldığımız bilgiye göre bugün köyün nüfusu 2300, hane sayısı ise 240 olmuştur. Afyon'a giden yol köyün ortasından geçmektedir. Bu nedenle köy en yakın merkezle yoğun ilişkiler içersindedir. Dolmuş ve otobüsler günde iki kez köye uğramaktadır. Bu nedenle köy, dışarıya açık ve yoğun ilişkiler halindedir. Köyde Afyon'da çalışan YSE ve Çimento Fabrikası işçileri de bulunmaktadır.

Köyde elektrik var. Ortaokul yok. Sadece İlkokul var. Köyün çoğu ilkokul mezunu.

Köy, yerleşme düzeni bakımından toplu köydür. Ekonomik yönden köyde buğday, arpa, pancar, haşhaş ve meyva yetiştirilmekte, hayvancılık yapılmaktadır.

Hanelerin yarısından çoğunda TV var.

Ayrıca köyde Kur'an kursu var. Bundan başka civar köylerden gelen köy çocukları için yatılı Kur'an kursu var.

Çayırbağ, beşik kertmesi geleneğinin en yaygın olduğu bir köydür. Köyün birçok aileleri artık bu yoldan evlenmektedirler. Aşağı yukarı 10 yıldan beri köyde bu gelenek uygulanmakta imiş. Daha önceden yokmuş. Bu geleneğe «Yavuklu etmek, nişanlamak» deniyor. Yalnız buradaki uygulamada beşik kertmesinin değişik bir türü uygulanmaktadır. Yani çocuklar doğar doğmaz beşikte iken değil, 8-9 yaşlarından itibaren nişanlanmaktadırlar. Çocuklar ilkokul birinci, ikinci sınıfta iken nişanlanmış olarak okula gelmektedirler. Erkek 17, kız 15,16 yaşına gelince evlenme gerçekleşmektedir. Evlenmede dinsel ve resmi nikâh yapılmaktadır. Resmi nikâhta yaş büyütülmesine başvurulmaktadır.

Niçin Beşik Kertmesi? Nedenler :

Köylülerin ifadesine göre, aynı köyden evlenmek esastır. Dışardan kız almak onlara göre çok masraflı olmaktadır. Eko-

nomik nedenlerle köy dışından evlenilemiyor. Çünkü köy dışı evlenmelerde civar köylerden evlendiğinde kıza başlık parası verilmektedir. Ayrıca düğün giderleri, hediye giderleri, düğüne kadar gidip gelme için ulaşım giderleri, evliliği çok pahalı duruma getirmektedir. Oysaki köy içinden evlenmelerde bu giderler azalmaktadır.

Bu temel nedenin dışında başka köyden kız almak kolay olmamaktadır. Çünkü başka köylerdeki kız aileleri oğlanın niçin kendi köyünden evlenmediğini, bir kusuru olup olmadığını uzun uzun araştırmakta ve kızlarını vermekte istekli olmamaktadırlar. Bunun tersi de olabilmektedir. Başka köyden alınan kız belki kendi köyünde dillenmiştir. Onun için kendi köyünde evlenememiş ve yabana vermeye razı olmuşlardır. Oğlan tarafı da bu yönden yabandan evlenmek istemez.

Bugün Çayırbağ'da başlık parası yoktur. Yaşlılar, kendilerinin evlendikleri zaman köyde başlık parasının mevcut olduğunu bildirdiler. Verilen başlık da zamanın para değerine göre önemli bir miktarda idi. 5-10 bin lira gibi. Köyde 10-15 yıldan beri başlık parası kalkmış. Buna da bir köylü, başlık almayarak öncülük etmiş. Kızın ne tür giderleri varsa hepsini oğlan tarafına yükleyerek kız babası başlık almamış. O zamandan itibaren bu gelenek köyde yerleşmiş.

Beşik kertmesinin bir nedeni de köy içinde yeter sayıda kız bulunmamasıdır. Bir raslantı olarak köyde son yıllarda kız miktarında giderek bir azalma olmuş. Herkes de köy içinden evlenmeyi tercih ettiği için gençler erken davranıp eşlerini seçmektedirler. Eğer beşik kertmesi yapmazsa 17-18 yaşına gelen genç delikanlı, köyde yaşına göre evlenecek kız bulamamaktadır. Çünkü esasen az miktardaki mevcut kızlar daha önceden beşik kertmesi yavuklu olmaktadır. Bu nedenle beşik kertmesi yapmayan genç, köy içinden evlenememektedir. Onun için oğlu olan yaşlı köylüler, köyde doğan kızları, kendi deyimleriyle adeta kapışmaktadırlar. Bu durum Konya'da da söz konusu olmuş ve bu törenin sürekliliğini sağlamıştır. (Petekçi, 1972).

Köy içinden evlenemeyenler, yani önceden yavuklusu olmayanlar, zorunlu olarak köy dışından büyük giderler ve güçlüklerle evlenmektedirler.

Hediye Alışverişi :

7-8 yaşında kızını nişanlayan aile ile erkek tarafı, çocukların büyüyüp evlenebilmeleri için birbirleriyle iyi geçinmeleri ve sürekli ilişkiler içinde olmaları gerekir. İlgili iki aile arasında bir dostluk ve dayanışmayı içeren bir töredir. İşte bu ilişki yollarından birisi de hediye alış verişidir. Sekiz yaşındaki bir kızın 16 yaşında evlenebilmesi için sekiz yıl geçmesi gerekir. Bu kadar uzun süredeki hediye alış verışı kuşkusuz köylü için çok güç olmaktadır. Köylülere bu hediyelerin neler olduğunu sordum.

Köy bakkallarından birisinin (Şaban) dört çocuğu var hepsi de nişanlı idi, üçü oğlan, birisi kız. Kız 7 yaşında nişanlı. Onun söylediğine göre bir yılda nişanlı bir çocuğun ortalama gideri 10-15 bin lira. Bu sadece yiyecek bakımından böyle. Çarşıda hangi yiyecekler mevcutsa kız evine ondan gönderilir.

Şeker Bayramında Tepsi ile çerez gider (Kız ailesine)

Kurban Bayramında Mevrit şekeri, kağıtlı şeker, fındık, fıstık, ceviz, kestane.

Namaz Şeker Bayramından iki ay önce. İkinci namazından sonra mezar ziyaret edilir. 1 günlük bir önemli gün. Hediye 2-3 gün kala götürülür. Bunların karşılığı olarak kız evinden kadayıf gelir. Nişan bittiğinde kıza elbise yapılır. Ayrıca ayakkabı ve eşarp, yaşmak alınır, 6-7 adet altın takılır. Bilezik takılmamaktadır.

Köydeki diğer komşuların düğünlerinde kendi nişanlı kızlarına çerez verilir. Bunu kız, arkadaşlarıyla birlikte yer. Ayrıca düğünü olan kız için onunla birlikte komşu kızlar kente, hamama gider. Bu kızlar arasında nişanlı olanların hamama gidişlerinde tüm giderlerini yavuklu ailesi (Erkek tarafı) öder. Sadece hamam parasını düğünü olan öder.

Nişanlılık süresince kızın tüm giderleri erkek tarafından karşılanır. Kızın gelecekteki kaynanası onun yazlık ve kışlık giyeceğini düzer. Komşuların düğünlerinde giymesi için kıza 2-3 yılda bir özel giysi olarak kadife elbise alınır. Diğer günler-

de basma v.s. gibi giysiler alınır. Çayırbağda düğünler kışın yapılmaktadır.

Sürekli hediye alış verişi başka illerimizde de görülmektedir. (Örnek, 1979, s. 202).

Civar köylerden Çıkrık'ta da ilişkiler yoğundur. Kandillerde ziyaretler yapılır. Ramazanda ziyaretler sıklaşır. Kurban Bayramında kıza şalvarlık götürülür. Yaşmak bağlamada beşik kertme nişanlılık etrafa duyurulmuş ve iş resmileşmiş olmaktadır. Yaşmak bağlamada oğlana bir elbise verilir. (Afyon Çıkrık Köyünden bir gençten).

Hediye göndermeler son zamanlarda çok sıklaşmış ve artmıştır. Örneğin erkek tarafı dünürlerine 1 ayda 2-3 kez yiyecek, bir kasa meşrubat, meyva v.s. göndermektedir.

Kıza giyim olarak (Ayakkabı, elbise) yılda 3 takım gider. Tabi kız tarafından da oğlana karşılık gelir. Örneğin gömlek, elbise, fanila, tarak, ayna, mendil, tesbit gibi. Fakat bunlar erkek tarafının giderleri kadar değildir. Daha az gider yapılır. Fakat aileler arasında hediyeler konusunda zaman zaman anlaşmazlıklar ve küskünlükler olduğunu da köylüler belirtmişlerdir.

Köy bakkalı, dört çocuğunu da nişanlamasının bir nedeni olarak, erken yaşta nişanlamayı bir yatırım olarak görmesidir. Çünkü ilerde sadece bir düğün gideri ile çocuklarını evlendirmiş olacağını belirtti. Bundan da anlaşıldığı gibi erken nişanlamanın ilerde evlilik zamanında ortaya çıkacak ağır giderleri azaltmak gibi bir işlevi olduğudur.

Erken nişanlamanın başka bir işlevi de eşin hazır olarak bulunmasıdır. Yani erkeğin evlenme çağı olan 17 yaşına gelince evlenememek diye bir sorunu olmamaktadır. Eşi hazırdır.

Nişan Töreni :

Bakkal İdris Yılmaz'ın belirttiğine göre: Önce taraflar arasında bir söz çayı içilmektedir. Birkaç ay sonra nişan töreni yapılmaktadır. Buna «yaşmak konma» deniyor. Bu toplantıya çağrılan herkes kız evine çay ya da şeker götürmektedir. Sigara götürülenler de olmaktadır.

Nişanlanma işareti olarak sadece kıza yüzük takılmaktadır. Masraf olmasın diye erkek çocuğa yüzük takılmamaktadır. Nişanlı erkek eskiden pullu mendil taşımış. Şimdi öyle bir şey yok. Nişana yakın komşular ve akrabalar gider. Köylüler bazan bu topluluğun her iki taraf olarak 70-80 kişiye kadar vardığını söylediler. Toplantıda çay içilir, sohbet edilir, altınlar takılır.

Erken nişanlanmanın başka bir işlevi de erkek tarafının kız hakkında iyice güven duymalarıdır. Uzun süre müstakbel kaynana gelecekteki gelini ile ilgilenmekte, onu iyice tanımakta, istediği gibi bir gelin olmasına çalışmakta, adeta onu yetiştirmektedir. Kız sürekli olarak gözlerinin önündedir. Namus v.s. yönünden hiçbir kuşku olmamaktadır.

Başka bir işlevi ise, köydeki aileler arasında toplumsal dayanışmayı sağlamasıdır. Aslında komşu olan aileler, böyle bir nişanlılık yoluyla akrabalık ilişkileri içersine girerek dayanışma, birlik ve uyum sağlanmaktadır.

Toplumsal denetim :

Nişanlanan kız ve erkek hiçbir surette birbirleriyle konuşulmazlar. Bu husus düğüne kadar böyle devam eder. Bu konuda köyde çok güçlü toplumsal baskı vardır. Köy içinde, yolda, tarlada birbirlerini gördükleri zaman kaçarlar. Köylüler, biz kentteki nişanlılar gibi yapmayız diyorlar. Bu konuda çok ciddi olan köylüler, nişanlı çocuklarının ilkokulda bile birlikte aynı sınıfta bulunmalarını istememişlerdir. Okul müdürüne bu isteklerini bildirdikleri zaman müdür de nişanlı kızları öğleden sonraya almış, erkek çocukları da sabahçı olarak ayırmıştır.

İlkokul müdürü Nevzat Çakarşımşek, nişanlı çocuklar birlikte okurken köylülerin kız çocuklarını okula göndermediklerini görmüş ve köylülerin isteğiyle devamı sağlamak için bu yola başvurulduğunu belirtmiştir. Nişanlı olmayanlar karışık okumaktadırlar. Burada, müdürün bir anısına değineceğiz.

Okul Müdürü, nişanlı çocukların birlikte okuduğu zaman bir kız öğrenciye bir bardak vererek onu doldurup getirmesini istemiş. Bir süre sonra su gelmemiş. Öğrenci elinde boş bardağı tutarak kapının önünde bekliyormuş. Müdür çocuğa ni-

çin doldurup getirmediğini sorunca ondan, merdivenin başında nişanlısını gördüğünü, bu nedenle aşağı inemediğini söylemiş.

Akrabalar arası beşik kertme :

Köylüler, köyde erken nişanlanmanın genellikle komşular arasında olduğunu belirtmişlerdir. Fakat akrabalar arası beşik kertmenin de var olduğunu açıklamışlardır. Esasen akrabalar arasında bu konuda öncelik tanınmaktadır. Daha çok varlıklı aileler mal bölünmesin diye akrabaları tercih etmektedirler. Çayırbağının yanındaki Feti Bey köyünde akraba evliliğinin çok olduğu söylenmektedir.

Tarafların uygunluğu, denkliği :

Nişanlanacak çocuklar arasında ayrıca birbirlerine denklik aranmaktadır. Bu uygunluk fiziksel yönden olduğu gibi, toplumsal yönden de söz konusudur. (Boyu boyuna, soyu soyuna). Yani sosyo-ekonomik düzey açısından aşağı yukarı denk olan aileler birbirleriyle beşik kertmesi yapmaktadır. Konya Bozkır ilçesinde de aynı durum söz konusudur. Dengi bir aileden kız alıp verirler. Yazar, «Aileler, kızını kendi arzusuna bırakıp davulcuya ve zurnacıya varmasını, oğlunun da ayağını yorganından çıkarmasını istemez» diyor (Petekçi, 1972; M. Zeki, 1933).

Evliliğin gerçekleşmesi :

Köyde nişnlananların hemen hepsinin evlilikle sonuçlandığı belirtilmiştir. Şimdiye değin köyde hiçbir nişan bozulması ya da evliliğin gerçekleşmemesine rastlanmamış. Bu durumda kuşkusuz beşik kertmesinin yukarda değindiğimiz belirli işlevleri rol oynamaktadır. Ayrıca köy oldukça dindar. Gençlerin ana babalarına saygısı çok güçlü. Dinin gençleri yetişkinlerle bütünleştirme rolü açıkça görülmektedir. Esasen evlendikleri zaman yine baba evinde birlikte oturmaktalar. Çünkü toprak baba üzerinde. Birlikte ekip biçiyorlar. Bu nedenle gencin ekonomik özgürlüğü yok. Bu durum da ana babanın isteklerine gencin karşı gelememesine yol açıyor. Ayrıca kızlar bakımından ilerde nişanlılarını beğenmemek gibi bir durum

hiç söz konusu olmamaktadır. Çünkü kadına eş seçme hakkı verilmeyen çevrelerde kızın erkeği beğenmemesi birşey ifade etmemektedir. Kızlar ayrıca ilköğretimden sonra okumamaktadırlar. Çünkü tarımsal eylemlerde işgücü olarak rol almamaktadırlar. Özellikle afyon çapalamada kızlar çalışmaktadır. Böylece ilkokul üstü öğrenime devam için dışarıya açılmayan kızların beğeni düzeylerinde bir değişme olmamaktadır. Esasen ilkokula bile güçlkle gitmektedirler. Ana baba, gençlere sahip olup evliliği yürütmektedirler. Gençler çok genç oldukları için onları birlikte oturdukları ana babaları yöneltmektedir. Herhangibir olumsuz durumu önleyebilmektedirler. Gençler askere gitmeden evlenmektedirler. Oysaki babaları askerden geldikten sonra evlenmişler. Köyde erkek 17-18 yaşına gelmeden kimse kız vermezmiş.

Evliliğin bozulması aynı zamanda ahlaksızlık olarak nitelenmektedir. Çocukların Kur'an kursunda dinsel bilgi alışları da onların dürüst oluşlarını etkilemektedir. Nitekim hırsızlık, kız kaçırma niteliğindeki toplumsal sorunlar köyde görülmektedir. Ayrıca erken evliliğin mutlulukta rolü olduğu belirtilmektedir. Taraflar birbirlerini sevmeseler de çoluk çocuğa karışınca evliliğin bozulması zorlaşmaktadır.

Genç nişanlı erkekler cinsel bilgileri akranlarından ya da kendilerinden birkaç yaş büyük arkadaşlarından öğrenmektedirler.

Beşik kertmesi nişanın bozulmasına ilişkin herhangi bir olay olmadığı için mahkemeye intikal etmiş olay da olmamıştır.

Erken nişanlanmanın olumsuz işlevlerinden birisi, gencin fazla öğrenim görmesini engellemesidir. Çünkü erkek çocuğun 17 yaşında evlenmesi gerekmektedir. Evlendikten sonra köy dışına okumaya gitmesi çok zorlaşmaktadır. Esasen tarımsal bir yapıya sahip köyde okumaya rağbet azdır. Köyde şimdi İzmir'de üniversite asitanı olan bir genç, beşik kertmesi ile nişanlı olduğunu fakat evliliğin gerçekleşmediğini belirtti. Çünkü kendisi köy dışında iken köydeki ailesi tarafından kız tarafı ile herhangi bir ilişki kurulmadığı için sözleşme bozulmuş.

Köyde rastladığım ufak yaştaki nişanlı çocuklara nişanlıları hakkında birşeyler sorduğumda ya da nişanlı olup olmadığı konusunu sorduğumda hiçbir şeyin farkında olmadıklarını, utandıklarını, gülererek yanıt vermek istemediklerini gözledim. Fakat yaş ilerledikçe özellikle kızların daha ağırbaşlı olduklarını köy imamı söyledi.

Örneğin Kur'an kursuna gelen nişanlı kızlar sadece kısa yaşmak değil, uzun atkı da örtünmektedirler. Arkadaşları da kendi aralarında oynarken nişanlılarla alay etmekte imişler. Köy imamı da Kur'an kursunda nişanlı erkek ve kız çocuklarını ayırmış ve onlarla ayrı zamanlarda ders yapıyor.

Köy imamı, nişanlı öğrencilerin derslerinde daha az başarılı olduklarını ve bu geleneği benimsemediğini belirtti. Ayrıca bu geleneğin dinsel yönden de uygun olmadığını söyledi. Çünkü Peygamberimizin, nişanlılık devresinin fazla uzatılmaması gerektiğini, fazla uzatıldığında araya fitne girebileceğini öğütlediğini belirtti. Yani, bu geleneğin dinsel hiçbir yönü olmadığı gibi dinsel görüşe de ters düşmektedir.

Sonuç :

Afyon ilinde çalışan ve öğrenimlerini orada sürdüren bir kısım Çayırbağlı gençler dışardan evlenmeye taraftar görünmüyorlar. Böylece erken nişanlanmanın ortadan kalkacağını belirtiyorlar. Fakat onlar kendileri açısından konuya bakıyorlar. Çünkü tarım dışı gelir kaynağına ilde çalışarak sahip olduklarından dışardan kız almanın giderlerini rahatça karşılayabilirler. Genç erkeğin bir meslek sahibi oluşu ile biraz da ailesinin katkısı ile bu işin gerçekleşebileceğini belirtiyorlar. Ayrıca evleninceye değin hazırlık da yapılabileceğini belirten bir kısım gençler sadece düğün masrafı ile yabandan evlenmeye taraftar görünmüyorlar. Oysaki köy içi erken nişanlanmalarda artık hediyelerin miktarı çok fazla olduğu için giderler artmaktadır. Başlık parası olmadığı halde hediyeler başlık parasını da aşmaktadır. Esasen bu durumdan köylüler de yakınmaktadır. Köy muhtarı, tepsi götürme ve çerez götürmeyi kaldırma girişiminde bulunarak hediye giderlerini bir miktar azaltmaya çalışmış, fakat bunu başaramamış. Köylüler yine devam etmişler.

Öte yandan, köyde kendi toprağında çalışan gençler ise bu geleneğin devamında yarar görmekte-dirler. Çünkü geleneğin sürekliliğini sağlayan belirli işlevler ortaya çıkmaktadır. Bu işlevler:

- a. Kız azlığından ilerde evlenemeyecek gençlerin eşlerini önceden sağlamak.
- b. Namus anlayışı ile ilerde gelin olacak kızın sürekli olarak aynı köyde oluşu nedeniyle denetlenmesi, ahlâkı v.s. gibi yönlerden kızdan emin olunması.
- c. Akrabalık dolayısıyla malın bölünmemesi.
- d. Başlık parası vererek yabancı köyden evlenmemek.
- e. Kızın dışarıya gelin gitmesini engellemek.
- f. Köyde toplumsal dayanışmayı güçlendirmek.

Gelenek, ülkemizin her tarafında oldukça yaygındır. Fakat toplumsal değişme sürecinde uygulanması azalmıştır. Bununla birlikte örnek olay olarak seçtiğimiz Çayırbağ köyü gibi uygulanan diğer yörelerdeki koşullar ve yukarıda değindiğimiz işlevler nedeniyle geleneğin sürekliliği zorlanmış olmaktadır. Her ne olursa olsun, bireyin eş seçme olanaklarını ve özgürlüğünü çok erken yaşlara götürerek sınırlayan bu tür bir töreyi günümüzde benimsemek güçtür. Esasen koşullar değişmekte, özellikle kentsel kesimde aileler aynı yerde uzun süre oturmamakta, sık sık yer değiştirmekte ve çocukların evlenme konularında onların isteklerine yer vermektedirler.

K A Y N A K L A R

- Ercan, Ertan ; Beşik Kertme Nişan ve Bazı Hukuk Uygulamalar. Folkloru Doğru Dergisi, 30. Sayı, 1974.
- Ertem, E. Kadri: Kütahya Düğünleri. Kütahya 1948.
- Petekçi, Ahmet: Bozkır Köylerinde Yeynilik, Saç Kesme ve Beşik Kertme Türk Folklor Araştırmaları, sayı 39, Ekim 1952.

- Petekçi, Ahmet : Bozkır İlçesinde Beşik Kertme. Türk Folklor Araştırmaları, Sayı 271, 1972
- Gökyay, O. Şaik : Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul 1973, Devlet Kitapları.
- İnan, Abdulkadir : Eski Türklerde ve Folklorlarda And. Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1968, Türk Tarih Kurumu Yayını
- İnan, Abdülkadir : Manas Destanı Üzerine Notlar. Makaleler ve İncelemeler, Ankara 1968.
- Örnek, S. Veyis : Etnoloji Sözlüğü. Ankara 1971, A.Ü.D.T.C. Fak. Yayını
- Örnek, S. Veyis : Türk Halk Bilimi. Ankara 1977, Türkiye İş Bankası Yayını
- Örnek, S. Veyis : Geleneksel Kültürümüzde Çocuk. Ankara 1979, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Sümer, Faruk : Oğuzlar (Türkmenler) Ankara 1972, 2. Bası, A.Ü.D.T.C.F. Yayını
- Tezcan, Mahmut : Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme. Ankara 1974, A. Ü. Eğitim Fak. Yayını
- M. Zeki : İlk Gençlik Adetleri. Halk Bilgisi Haberleri, sayı 26, 1933
- Altan, Çetin : Bebek Sultanların Evliliği. Milliyet Gazetesi, 16 Aralık 1979
- Afyon İl Yıllığı. 1973
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. 11, B, T.D.K. Yayını, Ankara 1965
- Koçak, Ş. H : Çorum'da Eski Nişan Adetleri. Çorumlu Dergisi, Yıl. Sayısı 2, 15 Mayıs 1938
- Tezcan, Mahmut : Kültürel Antropoloji Açısından Başlık Parası Geleneği Ankara 1981.